

Julius Zeyer: Dům u Tonoucí hvězdy

Kniha ve svém způsobu silná. Lehne na srdce jako těžký ledový mrak, jenž zdlouha se rozplývá v studených slzách, jež chladem až pálí a žhou. Nemyslím, že tento silný, otřesný dojem je celý zavřen v knize, že je tam jeho absolutní umělecký ekvivalent. Ne. Ale několik semen, prudkých a temných je tam, jež zasije do duše, kde — je-li příznivá půda ovšem — mohou vyrazit v košaté stromy smutku a hrůzy, jichž stíny těžko se probere slunce života a radosti. Práce Zeyerova dělá na mne dojem nějakého *improvisovaného preludia*, jež si vnímavá duše musí rozvinout sama. A ne ani tak: ani ne rozvinout, více: doplnit, zcelit se svým samostatným myšlením, s neodvislou, svou individuální meditační.

Z bolesti naší, bolesti opravdu přítomné a zoufalé roste tato kniha. Středem jejím je duše roztržštěná, vyloupená z půdy, vytržená z kořenů; nejen *déclassé*, jak se praví v knize, ale pravý *déraciné* je Slovák Rojko. Prach země, atom daleko zanesený od svého celku. Vyrvaný z rodiny, ze země, z národa. V hluboké disonanci proti své době, její kultuře, její civilizaci rozechvěný a vzbouřený. Duše pasivní a zároveň křečovitá, snivec a metafysik v době pozitivismu a materialismu. „Jako pravý ‚raté‘ a ‚déclassé‘, jak zde říkají, patřím tedy mezi nejsmutnější zjevy dnešní civilizace, v níž jsem instinktivně vždy, hned od počátku života, něco pro sebe nepřátelského tušil.“ (Str. 45.) Ta pyšná, soudobá civilizace, jaký mrzák je to ve skutečnosti! Nezná pravdy, práva, spravedlnosti, ideje a ryzosti duševní. Nejkrutější ne-spravedlnost trpí, snáší, účastní se jí, páše ji. „Ale ta asijská Evropa je už tak materialistická, že pozbyla své asijské ideálnosti a noblesy

téměř naprosto. Klání se jedinému bohu, vedle mamonu, totiž *úspěchu*. A toho úspěchu dosáhli ti Turáci úskokem, lstí a piklemi, nikoli nějakým rytířským podnikem a heroickým bojem, jak sobě a jiným namlouvají.“ (Str. 33.) Asijský genius, jehož podstatným znakem je *spiritualistický* typ, klesá nebo prochází metamorfosou nějakou: ne-našel posud formy odpovídající zároveň jeho charakteru i změnám vnějšího, objektivního stavu vědění a poznání. Kultura, civilizace, společnost, všecko, co má býti formou a výrazovým prostředkem individua, rozumím-li dobře ideji Zeyerově, je mu dnes jen na škodu, zlobu, překážku, rozruch a rozleptání. Prsť, z které rosteme a jež nám má dávat živné látky, vysušuje a moří nás svou vypráhlou pustotou. „Ostatně jsem právě moderní člověk, mám vlastnosti přechodní doby: *himmelhoch jauchzend, zum Sterben betrübt*, jak starý Goethe zpíval. Nejsem moderní člověk v tom smyslu, že bych se nadchnul pro vše, co je běžné v našich dnech, a především ne v tom, že bych spolu zpíval v tom sboru oslavujícím naši dobu jako korunu všech předešlých. Ale ta doba náleží, dopouštím, mezi nejzajímavější. Jen už kvůli tomu smrtelnému zápasu mezi vědou a náboženstvím. Humor toho vážného boje leží v tom, že oba zápasníci dělají nároky na neomylnost. Lidé moderní pak trpí obyčejně tím, že buď nevěří a přece v skrytu duše po nějaké víře pahnou, nebo že věří sice — ale ne už pevně, bez celého moře pochybenství a že by rádi ty dvě neomylnosti nějak v souhlas uvedli.“ (Str. 66.)

Svět, život, vesmír nemá nám dnes smyslu, logiky — to cítí, tím je roztržen Rojko. Věda malých faktů a experimentů nepovídá nám, rozumí se samo sebou, nic o příčině a účelu toho jevového mraku a závoje. Ale není nám lépe ani tehdy, kdy poznáním esoterickým, „tajnou vědou“, rozšiřováním psychické své potence rozšíříme si okruh poznání a zíráme, co jiní nevidí, zíráme mimo běžné poznávací kategorie. Rojko, „k němuž mluvím“ bytosti a ideje mimo náš průměrný jevový *sensus postavené*, neví stejně nic o smyslu, podstatě a cíli vesmíru, života a smrti jako kterýkoli materialistický pozitivista. Jevišťe se rozšířilo, pravda, jednající osoby se rozmnožily, vztahy a poměry četnější a jemnější mezi nimi jsou mu snad jasny, ale *plán*

tohoto dramatu, smysl, idea jeho jsou mu nadál stejně nejasny a nejasně přišerny jako nám průměrným sensualistům. Jevišťe je větší, ale tím větší je také tmavé pozadí, opona mraků, více nic. „Všechna fakta (t. zv. čtvrté dimenze) nevysvětlují více než na př. fakt o jsočnosti zvířat neb rostlin. Co z toho, rozšíří-li se, abych tak řekl, inventář „*naturae naturatae*“? Jsme tím snad Bohu blíže a chápeme jej jasněji proto, že teď víme pomocí mikroskopu o infusoriích? Černochožijící ve středu Afriky, netušící, že něco takového, jako jest naše civilisace, na světě se nachází, zajisté bude překvapen, oslněn, přivezete-li jej do Paříže neb do Londýna, bude na začátku třeba i ohromen a pomyslí si, že je v krajině nejmocnějších čarodějů, polobohů neb, chcete-li, celých bohů, ale časem přesvědčí se, že to vše je vlastně jako v jeho vsi, jenže v jiné formě, složitější, dokonalejší a, chcete-li, třeba i vznešenější. Že jsou a žijí ještě jiné bytosti než lidé, bytosti vyvinutější v mnohém ohledu, různící se od nás jako my na př. od zvířat, to překvapuje toho, kdo se o tom přesvědčí a dříve to ani netušil — ale *celkem nepřišel o krok blíž k jádru toho, po čem touží nejlastněji, totiž jádru pravého poznání*. Vidím-li letět kámen jeden nebo sto k zemi, nevím stejně, co jest jeho tíže. Vidíte, že mi pojem o Bohu tím stykem s mimozemskými světy není o nic jasnější, určitější: Jest Bůh či není? A je-li, co je?“ (Str. 58.)

To je velice krásný a nám milý bod v práci p. Zeyerově: boha nám neobjeví žádná magie, a kdo by se tak domníval, je při všem domnělém spiritualismu materialista zcela hrubý a pověrečný. Otázku tu musí si zodpovědit každý pro foro interno. Je to otázka katexochen vnitřní, ethická.

A zde stojíme již u transcendentního nihilismu a nirvanismu „*Tonoucí hvězdy*“, ač není zde stylisován umělecky a vůbec jasně vystižen. Rojko stůně vedle těchto vnějších, řekl bych sociálních příčin jinak ještě, individuálně, psychologicky, hlouběji od kořene. Čím? *Vinou*, zlem, jež spáchal kdysi. Zamiloval se, když dlel v Anglii jako polotajemník polokomorník adepta magie lorda Angusa do sestry jeho Edithy, která sama však miluje vášnivě a tajně lorda Daltona, člověka hodného jí až na karban, jemuž je neřestně a osudně oddán. Rojko

stane se bez své vůle — fatalistickým sběhem okolností — jich důvěrníkem a zradí oba: nedodá listy mu svěšené, roztrhne milence, zahubí oba, je zcela slovnou a přímou příčinou smrti i fyzické obou.

Jak se dostal Rojko, duše trpná, snívá a nad průměr povznesená, do této propasti? Není na to přímé psychologické odpovědi v práci p. Zeyerově. Podle vypravování Rojkova není to dost jasně; jedná nejen v afektu, v mdlobě a temnu vášně, ale hraji, tuším, i náhodné vnější okolnosti jistou úlohu (str. 135). V jiném světle vidí věc nemocný Rojko ex post: zde vykládá věc tak, jako by zločin a zlo vůbec přitahovalo osudně k sobě člověka, jako by bylo podmínkou velikosti a grandiosity, nutným prvkem a předpokladem dojmů zvláště intenzivních a života zvláště silného. *Zločin působí zvláštní neobvyklou a silnou rozkoš zvrhlé lidské duši*. Je to vysoce zajímavý passus na str. 111, passus ne nový, který známe z romantických psychologů perverse, Barbeye d'Aurevilly, Poea, Baudelaira, Villiersa de l'Isle Adam a j. a jehož první část je, tuším, co do exprese Hellova, ale zde velmi pregnantně stylisovaná: „Pak nevíte, co to je být pojednou postaven jako na vysoký podstavec a čniti vysoko nad celé své nevýznamné okolí! Viděti trhlinu, hlubokou jako moře, která nás náhle od celého světa loučí! Po zločinu vidí člověk pojednou sebe v docela jiném osvětlení než předtím, a nejen on, ale i svět se mu zdá docela něčím jiným než posavad! Konečně se zná, sám sebe! Stane se velkým filosofem! Nero věděl dobře, že velký zločinec je jaksi velkým umělcem. Dráhou krvavou těkal za prchající musou svou. A jaké žasnoucí měl obecenstvo! Zločin má s dílem uměleckým něco společného, za umělcem jako za zločincem je něco, co ho pudí k tomu, co činí, slepě pudí — mysterium, které nikdo nepronikl! Jen velký umělec dovede tak intenzivně cítit jako velký zločinec, neb obráceně, chcete-li!“

A „*neznámý*“ pamětník v noci, již probdí u lože Rojkova a v níž „půl století prožil a prosnil“, ze všech hrůz záhadného bytí našeho jako nejsilnější cítí tuto *strašnou asociaci rozkoše a zla* a plynoucí z toho *chorobnou touhu, chorobnou zvědavost poznat ji a prožít ji*. „*Pořáde, ty hrůzy na mne lezly*“ a největší z nich byla ta, že jsem začínal jaksi příliš jasně chápat tu rozkoš z vědomí dokonaného zločinu! Bylo

mi chvilkami, jako bych si přál ji pocítit, jako bych ji zločincům záviděl.“ — (Str. 144.)

Zde jsme u ústřední ideje, u osy nirvanistické koncepce „Domu u Tonoucí hvězdy“. Člověk osudně je predisponován pro zlo. Člověk od jádra je zkažený, samými předpoklady psychologické mechaniky. Problém zla ve světě . . . účelu jeho . . . jaký strašný problém! Zde je problém ten — ač věc je naznačena a ne vysledována v procesu duševním — řešen číře staticky. Zlo nemá významu dynamického — není prostředkem k něčemu kladnému — vyjma ke krátké ukrutné rozkoši, která brzy utone v hrůze, strachu a nekonečném utrpení. Chyba není v člověku, v individu . . . je v celé stavbě světa. Svět ten je nelogický, slepý a osudný, nebo má-li přesto sem tam logiku, je ďábelská, ukrutná, zvrhlá jako ona psychologická asociace rozkoše a zla. Zlo je v tomto ponětí neodlučitelným prvkem, *conditio sine qua non* všech intenzivních, odlišných, individualistických stavů, vši krásy, síly, uměleckosti. Bez zla život by byl nudný a nevýrazný. Jím je zmnožen ve své intenzitě. A člověk ho hledá jako dráždidla, jako alkoholu neb opia, z hluboce vnitřní potřeby vidět intenzivně, a cítit intenzivně, vpít do sebe a pojmout největší sumu sensací, vyssát jich co nejvíc z té navždy mizející a do tmy a hrobu padající jevové hry . . .

Zlo a utrpení, kterým prošel Rojko v životě, nemělo smyslu a účelu pro něho. On nemůže podepsati konec jedné z *Oxfordských visí* anglického jedlíka opia, bohatého intelektem a zlomeného vůlí, *de Quinceye*, kterou čítá nesčíslněkrát a v jejichž mystických a osudných hrůzách cítí echo svého života zmítaného na všech vlnách a rozbíjeného o všechna skaliska. „Tak vyjde z výhně dokonalý, tak uvidí, co viděno by býti nemělo, uzří pohledy, jež jsou mrzkostí, taje, jež vysloviti nelze. Tak bude čísti v pravdách smutných, pravdách velkých, pravdách děsuplných. Tak povznese se opět, než zemře a tak bude úřad náš, ježž Bůh nám svěřil, dokonán — mučiti totiž srdce jeho, až úplně rozkvetou schopnosti ducha jeho.“ Tento závěr, že zlo a utrpení není si cílem samo sobě, že je jen prostředkem a cestou k dobru pozitivnímu, nemůže přijmout Rojko a nepřijímá ho. Propadá tmě, „*Matri tenebrarum*“ podle Quinceye.

Škoda, že mnoho z toho, co zde jako ideovou esenci naznačuju, není v práci p. Zeyerově právě umělecky a konkrétně podáno, není psychologickým procesem, nýbrž pouhým referátem ex post (zločin Rojkův, nejdůležitější člen v architektuře knihy). Škoda, že ta hrůza a ten děs není nám podán přímo pohledem do temné zoufalé duše, do té křivule, v níž příšernou chemií dle ďábelských formulí vaří a slučují se ty osudné nápoje života a smrti, o nichž se zde již jen referuje. Jaký temný a veliký román psychologický — studie té *curiosité du mal* a té *passion du malheur*, té *mlsoty zla* a té *chtivosti neštěstí*, jež označují moralisté za právě moderní nemoc duše — to mohl pak být! Takto zůstala práce povídkou a příběhem více než samoučelným uměleckým a psychologickým dílem. Vedle Rojka, jenž sám by unesl knihu při obšírnější a hlubší sondaci psychologické, postavil p. autor do domu u Tonoucí hvězdy několik bytostí stejně roztržštěných, marných, zoufalých a ztroskotaných, stejně bezúčelného a alogického utrpení a muk — ale bez té síly intelektu a reflexe — naivních, bezprostředních a elementárních. Všechno (vyjma jedinou dobrodějnou, v lásce heroickou ženu z lidu, paní Celestinu) oběti slepého osudu, všechny kleslé pod vášni a utrpením, zatemnělé a ne osvicené jím, rozbořené a ne upevněné. Jsou to typy žen, jež nejsou nové ve svých psychologických složkách v literatuře, ale vysloveny jsou tu v liniích silně leptaných a v pózách a situacích charakteristických, nějak sochařských skoro.

21. 11. 1897